

Ulf R. Johansson om astronomers fåfänga

Iväntan på "Komet Johansson" en liten försvunnen undran: Är astronomer mer drabbade av fåfängans virus än andra? Stjärnorna kvittar det lika om någon är född eller död, diktade Nils Ferlin, men astronomer gillar bevisligen att uppkalla kometer efter sig själva. Asterorider bär gärna astronomers namn för att inte tala om alla mån- och planetkratrar. Lilla Sverige har inte undgått farsoten/nåden. Vi är väl representerade på våra himlakroppar!

I förra numret av Populär Astronomi kunde vi läsa om månkratern Linné, namnad efter blomsterkungen från Småland.

Listan kan kompletteras med följande namn från Uranias rike: Svante Arrhenius, Jöns Oskar Backlund, Torben Bergman, Östen Bergstrand, C.V.L. Charlier, N.C. Dunér, Allvar Gullstrand (inte astronom men väl banbrytande ögonläkare, nobelpristagare 1911), Sven Hedin, Knut Lundmark, Bertil Lindblad, Anders Lexell, Janne Rydberg, C.W. Scheele, Jonas Ångström ... en hel "Baedeker" över stora svenska naturvetare.

För min egen del är det mest glädjande att min gamle astronomikompis Leif Andersson ihågkommit.

Leif var hallänning, han vann 10 000 kronors-frågan i astronomi som purung och han blev en framstående mån- och planetforskare i USA, knuten till Lunar & Planetary Laboratory i Tucson, Arizona.

Tyvärr gick Leif ur tiden redan 1979. Han var bara 35 år när han drabbades av en dödlig form av leukemi.

Leif var en superb kompis, medlem i MARS, startade en science fiction-förening för Lunds studenter, och han bar sitt kändisskap med stoisk oberördhet.

På senare år har glädjande nog Leifs forskning dessutom alltmär uppmärksamats.

Bland annat mätte och klassificerade Leif månkratrar för Nasas räkning och gjorde beräkningar på Pluto och dess följeslagare Charon, dess passager och ockultationer.

Leifs månkrater ligger på månens baksida (det gör de flesta svensknamnade), och han har även fått en småplanet, en asteroid, uppkallad efter sig.

Fåfänga är det sista jag vill förknippa med Leif Andersson. Trots den eventuella (mänskliga) fåfängan är det ju också så, att det är först efter de flesta astronomers död som deras namn har lyfts upp på himlavalvet.

Kollegerna har tyckt att de gjort något bra och därför postumt hyllat dem. I dag har det – någon förvånad? – blivit business av att kunna namna sig själv bland stjärnorna. Den kommersen kan vi inte göra något åt, men för några få dollar kan du numera köpa dig en egen stjärna. Det är bara att gå in på nätet, betala och sen stolta emot ett diplom som "bevisar" att stjärnan med den och den magnituden, med de och de himmelskoordinaterna är "din".

Fåfängans kosmiska marknad – affärsidén är strålande.

Desto mera glädjande att det funnits astronomer, även betydande astronomer, som tagit sin storhet med blygsam klädsamhet. Jag kan bidra med ett fall:

När jag var grabb skrev jag ett brev till självaste Harlow Shapley och utbad mig om ett signerat fotografi.

Svar anlände men inte på det vis jag tänkt mig. Shapley skickade en bild på en stjärnrik trakt ur Vintergatan och några vänliga rader. Det var viktigare med en bild på stjärnor än en bild av honom själv, tyckte han. Jag vet inte om intrycket av den berömda Harvardprofessorn ljuger, han hade säkert ett starkt ego han också, men jag uppskattade faktiskt mer hans stjärnbild än ett trädigt gubbigt porträtt. ★

M 30 en klothop i Stenbocken

Stjärnbilden Stenbocken ligger ett stycke ner på södra stjärnhimlen, men kan ses från åtminstone södra Sverige på sommaren. Vårt objekt denna gång ligger dock i stjärnbildens södra del, så klothopen Messier 30 kommer inte så långt upp över horisonten ens i södra delen av vårt land.

Men Charles Messier observerade från Paris och där kommer stjärnhopen högre upp på himlen. Den stjärnhop som sedermera skulle få nummer 30 i hans katalog tillhör hans egna upptäckter, och i sin observationsjournal från den 3 augusti 1764 skriver han: *En nebulosa upptäckt nedanför Stenbockens svans, mycket nära stjärna 41 i den stjärnbilden, den är av sjätte magnituden enligt Flamsteed. Man ser den nätt och jämnt med ett vanligt 3½-fotsteleskop. Den är rund och saknar stjärnor; positionen är bestämd utifrån stjärna Zeta Capricorni ... (Diameter 2').*

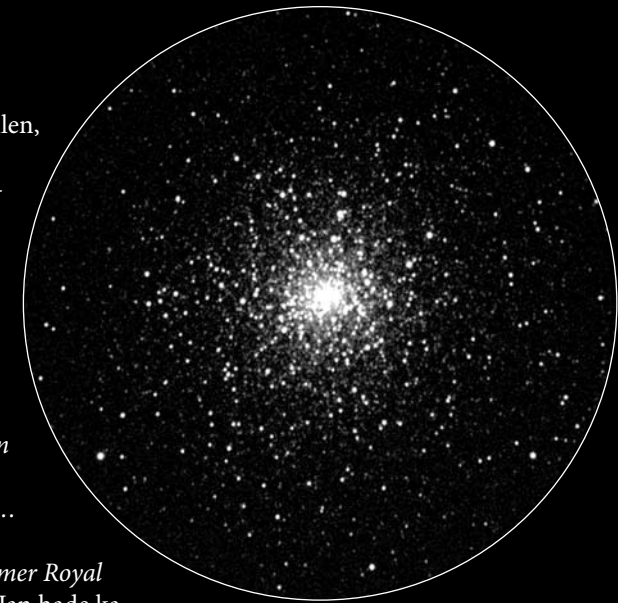
Flamsteed syftar naturligtvis på John Flamsteed, den förste *Astronomer Royal* i England och initiativtagaren till bygget av Greenwichobservatoriet. Han hade katalogiserat mängder av stjärnor och var en skicklig observatör. Uppenbarligen hade han observerat stjärnhopen, men inte märkt dess suddiga karaktär, utan tagit den för en stjärna vilken som helst. Men Messier såg i sitt teleskop att det inte var en stjärna utan tog den för ett diffust, nebulöst töcken. Hade han haft större och bättre instrument hade han dock kunna avslöja att töcknet kunde upplösas i oerhört många stjärnor, en klotformig stjärnhop eller klothop. Men det var först hans kollega William Herschel som tjugo år efter Messiers upptäckt lyckades lösa upp töcknet i stjärnor.

Den centrala delen av M 30 är extremt stjärntät, eftersom hopen ansetts ha genomgått vad man kallar kärnkollaps; hopens inre del har på grund av gravitationen mellan stjärnorna dragit sig samman. Man anser att hopens kärna endast är knappt ett ljusår tvärsöver, vilket kan låta mycket, men om tiotusentals stjärnor ska "trängas" där är det inte mycket. Täta passager mellan stjärnor är dock sällsynta, men existensen av några få röntgendubbelstjärnor tyder ändå på att sådana äger rum och att stjärnor kan fånga in varandra och komma varandra nära.

Positionen på himlen är i rektascension 21 h 40 min och i deklination $-23^{\circ} 11'$. M 30 uppskattas ligga på ca 26 000 ljusårs avstånd och den är ca 90 ljusår tvärsöver enligt moderna uppskattningar. Det senare motsvarar ca 12 bågminuter i vinkelutsträckning. Man har endast funnit 12 variabla stjärnor i hopen. Klothopen rör sig mot oss med hastigheten 182 kilometer per sekund.

Hopen kan knappast ses i en fältkikare, magnituden är 7,2, men i en tubkikare framträder den. För att se enskilda ljusa stjärnor krävs en öppning på 10 cm. Och som sagt, den ses bäst på sommaren från södra Sverige. ★

Charles Messier (1730–1817) var en fransk astronom som ivrigt sökte efter nya kometer på himlen. För att undvika att blanda ihop kometer med andra himlakroppar ställde han upp en lista på hundratalet objekt, numera känd som Messierkatalogen. Denna katalog har sedermera blivit en källa till de allra vackraste himlakroppar som kan ses med mindre teleskop: stjärnhopar, nebulosor och galaxer.

Bill Keel tog bilden på M 30 med Mayallteleskopet på Kitt Peak-observatoriet i Arizona i USA. Detta teleskop har en spegel med 4 meters diameter. Bilden togs upp på en ccd placerad i primärfokus och ovan visas endast den centrala delen av bilden. Man har använt ett filter som gör att klothopens kärna inte överexponeras som den annars skulle göra. Exponeringstiden var 15 sekunder.

